

УДК 801.82

О. В. Цвєтасва
Е. В. Цвєтаєва
O. V. Tsvetayeva

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

**НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ДІАЛОГІЧНОЇ МОВИ У ВНЗ:
ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ
ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ВУЗАХ:
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
LEARNING OF FOREIGN LANGUAGE DIALOGIC SPEECH AT THE
UNIVERSITY, PSYCHOLOGICAL AND LINGUISTIC ASPECTS**

Розглянуто питання іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності, з погляду комунікативно-діяльнісного і особистісно-діяльнісного підходів. Діалог розглянуто як комунікативний акт, у якому актуалізуються не тільки власне мовні чинники, а й види реакції на запитання, інтонаційне оформлення. Досліджено лінгвістичні, психологічні та методичні особливості іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності в межах навчання іноземної мови, визначено функції і структуру спілкування (зокрема інформаційно-комунікативну, регулятивно-комунікативну, інтерактивну, перцептивно-афективну). Визначено поняття «мовне вміння діалогічного говоріння», розглянуто різні підходи до виділення умінь іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності, а також можливості оптимізації процесу навчання іноземної мови з урахуванням виділення груп умінь іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності. Процес спілкування описано як взаємодію-обмін на трьох рівнях: когнітивно-інформаційному, емотивно-ставленнєвому і регулятивно-організаційному, усі три сторони якого мають місце в діалозі. Визначено основоположні функції спілкування, які повинні враховуватися при виділенні основних умінь іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: іншомовна діалогічна мовна діяльність, комунікативно-діяльнісний підхід, комунікативний акт, навчання діалогічної мови, труднощі навчання діалогічного спілкування, характеристики діалогічної мови.

Рассмотрены вопросы иноязычной диалогической речевой деятельности с точки зрения коммуникативно-деятельностного и лично-деятельностного подходов. Диалог рассмотрен как коммуникативный акт, в котором актуализируются не только собственно языковые факторы, но и виды реакции на вопрос, интонационное оформление. Исследованы лингвистические, психологические и методические особенности иноязычной диалогической речевой деятельности в рамках обучения иностранному языку, определены функции и структура общения (в том числе информационно-коммуникативная, регулятивно-коммуникативная, интерактивная, перцептивно-аффективная). Определено понятие «языковое умение диалогической речи», рассмотрены различные подходы к выделению умений иноязычной диалогической речевой деятельности, а также возможности оптимизации процесса обучения иностранному языку с учетом выделения групп умений иноязычной диалогической речевой деятельности. Процесс общения описан как взаимодействие-обмен на трех уровнях: регулятивно-организационном,

эмотивно-отношенческом и когнитивно-информационном, все три стороны которого имеют место в диалоге. Определены основополагающие функции общения, которые должны учитываться при выделении основных умений иноязычной диалогической речевой деятельности.

Ключевые слова: иноязычная диалогическая речевая деятельность, коммуникативно-деятельностный подход, коммуникативный акт, обучение диалогической речи, трудности обучения диалогическому общению, характеристики диалогической речи.

The article is devoted to the problems of foreign language dialogic speech activity that is being considered from the perspective of communicative approach. Dialogical nature of the human being is manifested in the interaction between the two sides. The dialogue is considered as a communicative act, where not only the linguistic factors but also the types of responses to questions intonation design are updated. The linguistic, psychological and methodical peculiarities of speaking a foreign language dialogue within foreign language teaching are investigated in this work, the functions and structure of communication (including informative-communicative, regulative-communicative, interactive, perceptual-affective) are defined. The concept of "language dialogue skills", the various approaches to the selection of foreign language skills of speaking dialogue and the opportunities for streamlining of the the process of learning a foreign dialogic speech activity as well as opportunities to optimize the process of learning a foreign language on the basis of groups of foreign language skills of dialogical speech are determined.

The process of communication is described as an exchange and interaction at three levels: cognitive-informational, emotional-positional and regulative- organizational, all three sides of which have a place in the dialogue. The present study identifies the fundamental communication functions that should be taken into account in the allocation of basic skills of verbal activity of foreign language dialogue. During studying the dialogic form of communication sometimes it is necessary to deal with two major types of difficulties: linguistic and psychological nature. When organizing a foreign language teaching in the mainstream of the communicational-active approach, the teacher should pay maximum attention to the interests and needs of students, motivate target at mastering communicative competence in all types of speech activities: listening, speaking, reading and writing.

Keywords: foreign language dialogical speech activity, communicative approach, communicative act, learning dialogic speech, difficulty in learning dialogic communication, characteristics of the dialogic speech.

Основною і провідною метою у викладанні іноземних мов у вищій школі є комунікативна мета, яка і визначає весь навчальний процес. Однією з основних форм мовного спілкування є діалогічна мова.

Розвиток діалогічної мови є однією з найгостріших проблем сучасної педагогічної науки. Підтвердженням тому є цілий ряд досліджень, статей, методичних посібників, що з'явилися останнім часом. І, тим не менш, ця проблема потребує подальшого методичного дослідження, оскільки сучасні вимоги до діалогічної мови – навчити учнів вести бесіду іноземною мовою – не завжди і повною мірою виконуються на практиці.

Становище, що створилося, вимагає нових пошуків більш раціональної методики навчання діалогічного мовлення, при якій бажані практичні результати досягалися б найкоротшим шляхом, з мінімальною витратою часу і зусиль, а сам процес навчання став би посилюючим, цікавим і захоплюючим для студентів.

Об'єктом дослідження є процес навчання іншомовної діалогічної мови у вищому навчальному закладі.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та розробка технології вдосконалення навичок діалогічної мови на середньому етапі навчання за допомогою створення ситуації спілкування.

Кінцевою метою освіти в будь-якому ВНЗ є підготовка фахівця, який добре розуміє особливості своєї професії і прагне досягти успіху в ній. Незважаючи на те, що кінцева мета залишається незмінною, засоби її досягнення змінюються і розвиваються разом з основними тенденціями розвитку всього суспільства. «Мета освіти повинна відповідати потребам і установкам конкретного етапу суспільного розвитку і умовам реалізації поставлених цілей. При цьому зміна цілей освіти відбувається в результаті усвідомлення суспільством того факту, що завжди існувало, існує і зараз, протиріччя між поставленими цілями і одержуваним результатом навчання» [12]. Та й сама сутність навчання іноземної мови зазнала змін: вона перейшла з ряду «теоретичних» дисциплін у ряд «практичних», що дозволяє отримувати нову інформацію за фахом і обмінюватися досвідом з представниками інших країн і культур.

Організуючи навчання іноземної мови в руслі комунікативно-діяльнісного підходу, викладач повинен максимально приділяти увагу інтересам і потребам студентів, мотивувати, націлювати на оволодіння комунікативною компетенцією в усіх видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні й на письмі.

Зазначаючи характер ролі говоріння у процесі спілкування, І. А. Зимня [6] називає його ініціальним процесом спілкування, яке стимулює слухання і читання, а останні, у свою чергу, є умовою говоріння. Саме даний підхід до навчання іноземним мовам (І. А. Зимня) вимагає розглядати діалогічне говоріння не просто як мовну активність або мовну практику, а як складне «структурно і змістовно специфічно нове явище, що визначає характер взаємодії людей у процесі їхнього мовного іншомовного спілкування» [6, с. 52].

Діалог розглядається як комунікативний акт, де має місце зміна ролей мовця і слухача. При цьому вони не тільки обмінюються одиничними висловлюваннями, а зіставляють їх, вибудовуючи в послідовний ряд, об'єднуючи при цьому тему і ситуацію спілкування. Це текст, в якому актуалізуються не тільки власне мовні чинники, такі як правила сполучуваності слів і послідовності висловлювань, їхнє інтонаційне оформлення, форми перезапитання, перебивання партнера, види реакції на запитання тощо, а й немовні (екстралінгвістичні фактори) – пізнавальні, етнографічні, соціокультурологічні, психологічні та ін. У дискурсі актуалізуються невербальні засоби й правила мовного етикету. Недарма кажуть, що дискурс – це мова, «занурена в життя» [9, с. 106]. Для студентів немовних факультетів ВНЗ іноземна мова виступає засобом поглиблення знань за фахом за рахунок вивчення міжнародного досвіду. Учасники процесу комунікації обмінюються думками, знаннями, інформацією, зіставляючи вже раніше відомі факти з отриманими в результаті спілкування.

У процесі навчання діалогічної форми спілкування доводиться стикатися з двома основними видами труднощів: лінгвістичного і психологічного характеру. Незважаючи на те, що проблеми, пов'язані з лінгвістичною стороною діалогічного спілкування, досить добре досліджено, все ж таки в практиці викладання найчастіше доводиться стикатися з труднощами не стільки лінгвістичного, скільки психологічного плану, що зумовлює зростання інтересу дослідників до цієї сторони діалогічного спілкування. У роботах, де здійснено аналіз таких труднощів,

мова йде про навчання швидко і правильно реагувати на реплїки співрозмовника, подавати стимулюючі реплїки, моделювати мїкродїалог. Однак складне за своєю структурою вмїння дїалогїчного спїлкування – вмїння мовця здїйснити свою мовну стратегїю вїдповїдно комунїкативному завданню і залежно вїд мовної поведїнки спїлрозмовника – включає в себе, поряд із вказаними ще цїлий ряд окремих умїнь [19].

Психологїчне обгрунтування дїалогїчного мислення, мови і мовлення знаходимо у працях Г. М. Андрєєвої, Л. С. Вїготського, Г. М. Кучинського, А. А. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова та їн.

Лїнгвїстичний енциклопедичний словник дає визначення дїалогїчної мови як «форма (тип) мови, що складається з обміну висловлюваннями – реплїками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активїзує роль адресата в мовнїй дїяльностї адресанта. Дїалогїчне мовлення – первинна, природна форма мовного спїлкування» [11, с. 135]. В. Л. Скалїн підкреслює, що дїалогїчна мова – це «об'єднане ситуативно-тематичною спїльностю і комунїкативними мотивами поєднання усних висловлювань, послїдовно породжених двома і бїльше спїлрозмовниками в безпосередньому актї спїлкування» [18, с. 6].

Як стверджує О. А. Галанова, дїалог необхідно розглядати як спїлкування, в якому мають мїсце як спїльнїсть, так і диференцїація взаємодїючих сторїн, їнакше кажучи, брати до уваги унїкальнїсть кожного партнера й їхню принципову рївнїсть, вїдмїннїсть і оригїнальнїсть точок зору, орієнтацїю кожного на розумїння і активне засвоєння їнформацїї партнера, взаємну доповнюванїсть позицїй учасникїв дїалогу, спїввїднесення і об'єднання яких і є метою дїалогу [4].

Враховуючи складнїсть процесу спїлкування, необхідно розглянути його функцїї. Бїльшїсть дослїдникїв (Г. М. Андрєєва, Е. Е. Боровкова, М. І. Єнїкєєв, О. Л. Кочетков, Б. Ф. Ломов, Є. В. Руденський та їн.), дослїджуючи функцїї і структуру спїлкування, розрїзняють їнформацїйно-комунїкативну (приїом і передача їнформацїї), регулятивно-комунїкативну (їнтерактивну – органїзацїя взаємодїї людей і їхньої спїльної дїяльностї), перцептивно-афективну (процес сприйняття і пїзнання один одного партнерами по спїлкуванню і встановлення на цїй основї вїдносин і взаєморозумїння). Усї дослїдники зазначають, що в реальнїй дїйсностї функцїї спїлкування переплїтаються. Одна сторона спїлкування не їснує їзольовано вїд їнших, і виокремлення можливо тїльки для аналізу, зокрема, для побудови системи експериментальних дослїджень. Спїлкування в усїх випадках є процес взаємодїї з метою обміну на трїох рївнях: їнформацїйному, регулятивно-органїзацїйному та перцептивно-афективному.

У процесї дїалогїчного спїлкування на першїй план висувається його їнформативна функцїя, що супроводжується когнїтивною. Їнформативно-когнїтивна функцїя спїлкування охоплює усї процеси, якї можуть бути описанї як приїом – передача їнформацїї. У реальних процесах спїлкування мїж людьми їнформацїя не тїльки передається – приймається, але й формується, перетворюється.

При навчаннї їншомовної дїалогїчної мовленнєвої дїяльностї важливо видїлити і описати таку функцїю спїлкування, як емоцїйно-емпатїйну. Спїлкування може розглядатися, на думку Б. Д. Парїгїна, не тїльки як акт усвїдомленого, рацїонально оформленого мовного обміну їнформацїєю, але і як безпосереднїй емоцїйний контакт мїж людьми. На переднїй план висувається така специфїчна риса мїжособистїсних вїдносин, як його емоцїйна основа, що означає, що вїдносини

у спілкуванні виникають і складаються на основі певних почуттів, що народжуються у людей стосовно один одного у процесі їх взаємодії [14].

А. В. Мудрик зазначає, що спілкування – «найважливіша детермінанта емоційних станів людини» [13]. Завдяки емоційно-виділеному процесу спілкування люди передають один одному не тільки текст, а й емоційний підтекст. Цей підтекст може посилювати зміст тексту, послаблювати його, суперечити йому. Якщо процес іншомовної діалогічної мови народжується на основі деякої спільної діяльності, то обмін знаннями й ідеями з приводу цієї діяльності неминуче припускає, що досягнуте порозуміння реалізується в нових спільних спробах розвинути далі цю діяльність, організувати її. Участь одночасно багатьох людей у цій діяльності означає, що кожен повинен внести свій особливий внесок у неї. Це дозволяє інтерпретувати взаємодію як організацію спільної діяльності в рамках міжкультурного спілкування. В ході її для учасників надзвичайно важливо не тільки обмінятися інформацією, а й організувати «обмін діями», ролями, функціями, розподілити завдання, спланувати загальну діяльність. Дуже важливою стає регулятивно-організаційна функція. Задля успішного оволодіння технологією діалогічного спілкування, необхідно виділити групу умінь іншомовної мовленнєвої діалогічної діяльності виходячи з основних функції спілкування. Мовне вміння визначають як здатність суб'єкта здійснювати ту чи іншу іншомовну мовну дію за оптимальними параметрами. Є. І. Пасов вважає, що «мовне вміння є здатністю керувати мовною діяльністю в умовах вирішення комунікативних завдань навчання» [15, с. 32]. А. А. Леонт'єв визначає іншомовне мовне вміння, насамперед, як здатність здійснювати ту чи іншу іншомовну дію або мовний ряд за оптимальними параметрами [10].

У науковому дослідженні Н. Ю. Кабанова під мовним вмінням діалогічного говоріння розуміється здатність суб'єкта здійснювати просту або складну діалогічну мовну дію в умовах завершеної діалогічної єдності, взаємодії-обміну на інформативно-когнітивному і регулятивно-організаційному рівнях, у тісному зв'язку з емотивно-емпатійною стороною в ситуаціях ділового спілкування [7].

На закінчення слід виділити ряд важливих положень. Діалог, будучи первинною, природною мовною формою спілкування, означає в античному розумінні «думку, розділену на двох», тим самим інтегрує в собі найдавніші уявлення про діалогічність, філософську багатовимірність буття людини.

Діалогічна природа самого людського буття виявляється при взаємодії двох сторін. Погодимось з думкою М. М. Бахтіна, [3] що тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається людина в людині як для інших, так і для самої себе, ця думка дозволила описати спілкування як взаємодію-обмін на трьох рівнях: когнітивно-інформаційному, емотивно-ставленнєвому і регулятивно-організаційному, усі три сторони якого мають місце в діалозі. Дані характеристики і аналіз досліджень з проблеми дали можливість виділити основоположні функції спілкування, які повинні враховуватися при виділенні основних умінь іншомовної діалогічної мовленнєвої діяльності.

Бібліографічні посилання

1. **Андреева Г.М.** Учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 363 с.
2. **Бахтин М.М.** Проблемы творчества Достоевского: монография / М.М. Бахтин. – К. : Next, 1994. – 511 с.
3. **Бахтин М.М.** Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. 445 с.
4. **Галанова О.А.** Обучение стратегиям научной дискуссии на иностранном языке в неязыковом вузе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. – Екатеринбург, 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obuchenie-strategiyam-nauchnoi-diskussii-na-inostrannom-yazyke-v-neyazykovom-vuze>
5. **Горева Т.А.** Формирование умений коммуникативно-речевого взаимодействия при обучении иноязычному деловому общению : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. – Екатеринбург, 2002. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obuchenie-inoazychnoi-dialogicheskoi-rechevoi-deyatelnosti-budushchikh-uchitelei-na-osnove->
6. **Зимняя И.А.** Психологические аспекты говорения на иностранном языке / И.А. Зимняя. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
7. **Кабанова Н.Ю.** Обучение будущих инженеров иноязычной диалогической речевой деятельности во взаимосвязи с профессионально ориентированным информативным чтением: дисс. ... канд. пед. наук. / Н.Ю. Кабанова. – Пермь, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obuchenie-budushchikh-inzhenerov-inoazychnoi-dialogicheskoi-rechevoi-deyatelnosti-vo-vzaimo->
8. **Канцур А.Г.** Обучение иноязычной диалогической речевой деятельности будущих учителей на основе страноведческой информации: дис. ... канд. пед. наук / А.Г. Канцур. – Пермь, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obuchenie-inoazychnoi-dialogicheskoi-rechevoi-deyatelnosti-budushchikh-uchitelei-na-osnove->
9. **Конечкая В.П.** Социология коммуникации : учебник / В.П. Конечкая – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 304 с.
10. **Леонтьев А.А.** Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
12. **Мальцева Н.А.** Подготовка специалистов со знанием иностранных языков в высших учебных заведениях / Н.А. Мальцева // Иностранные языки в школе. – 2006. – № 7. – С. 11–19.
13. **Мудрик В.А.** Общение в процессе воспитания: учебное пособие / В.А. Мудрик – М. : Пед. общество России, 2001. – 320 с.
14. **Парыгин Б.Д.** Социальная психология: проблемы методологии, истории и теории / Б.Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с..
15. **Пассов Е.И.** Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
16. **Пассов Е.И.** Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
17. **Серова Т.С.** Психология перевода как сложного вида иноязычной речевой деятельности / Т.С. Серова // Вестник Пермского нац. исслед. политех. ун-та: Проблемы языкознания и педагогики. – 2012 06 (45). – 181 с.
18. **Скалкин В.Л.** Обучение диалогической речи (на материале английского языка): пособие для учителей / В.Л. Скалкин – К. : Радянська школа, 1989. – 158 с.
19. **Тучкова Т.У.** Стратегия обучения иноязычному диалогическому общению в средней школе / Т.У. Тучкова // Коммуникативный метод обучения иноязычной речевой деятельности: Изв. Воронежского гос.пед. ин-та Воронеж, 1982. – 308 с.

Надійшла до редколегії 09.11.2015